

GOVOR OB SLAVNOSTNEM ODPRTJU RUDNIKA SITARJEVEC, 3. DECEMBER 2017

Znanstvena svetnica Geološkega zavoda Slovenije dr. Tea Kolar-Jurkovšek

Spoštovane gospe in gospodje, dragi gostje, v posebno čast mi je, da lahko spregovorim na današnji slovesnosti. Zgodba o Sitarjencu, našem, skoraj že pozabljenem rudarskem biseru, je zanimiva in zelo dolga. Zato želim z vami podeliti le nekaj drobcev iz njegove bogate zgodovine.

Litijsko rudno polje, s Sitarjencem v osrednjem delu, se razteza v nizu nagubanih kamnin Posavskega hribovja. Rudna telesa se pojavljajo v obliki žil v kamninah iz karbonske dobe. Nastajale so ob koncu starega zemeljskega veka, ko je večino kopnega predstavljala ena sama ogromna nadcelina Pangea.

Na njej se je ob ekvatorju raztezal sklenjen tropski rastlinski pas, v katerem so nastajale tudi kamnine današnjih Posavskih gub. Te so v dolgih 300 milijonih let, zaradi premikanja t.im litosferskih plošč, pripotovale na ta prostor. Na osnovi fosilov smo geologi ugotovili, da so tudi kamnine Sitarjevca nastajale v obsežni zamočvirjeni rečni delti, v katero so reke ob poplavih prinašale prod, pesek, mulj in glino, ki so vedno znova prekrivale rastlinske ostanke, debla, veje, liste.

Karbonsko rastlinje je bistveno drugačno kot današnje. Prevladovale so praprotnice in prve golosemenke, visoke do 40 m. Dva primerka meljevca z njihovimi odtisi, sta na ogled tudi v danes odprtem rudniškem rovu. Ponekod v svetu so iz nakopičenih rastlinskih ostankov nastala obsežna ležišča kakovostnega premoga. Zato je geološka doba karbon po premogu dobila tudi svoje ime (beseda *carbo* latinsko pomeni - premog). Od bujne karbonske vegetacije so se do danes ohranile le zelenate in po velikosti skromne preslice, praproti in lisičjaki. Močvirski gozdovi so nudili ugodne življenjske pogoje, kjer so gospodarile številne velike dvoživke, močno so se razmnožili tudi členonožci, med njimi orjaški kačji pastir *Meganeura* z razponom kril preko 70 cm.

Litijsko rudišče na območju Sitarjevca spada med naša večja rudna ležišča, naselje Litija pa med najstarejša slovenska rudarska mesta. Domnevno so v Litiji rudarili že Kelti, nato pa Rimljani, saj so barvite bakrove rude pritegnile pozornost že prvih rudosledcev. To nakazuje tudi le streljaj oddaljeno najdišče vaške situle.

V srednjem veku so izkoriščali predvsem železovo rudo; v Pasjeku je nekaj časa obratovala celo topilnica železa. Zaradi širitve rudarjenja, je bilo zabeleženo priseljevanje mojstrov iz Nemčije in mnogi so poskrbeli, da se je njihovo ime ohranilo do današnjih dni. V šmarski cerkvi se nahaja tudi nagrobni spomenik rudarskemu mojstru Cristofu Brukerschmidu z letnico 1537.

V dolgem obdobju je rudarjenje tod okoli doživljalo vzpone in padce ter je nudilo pomemben zaslužek za trdo delo. Med rudarji sta bila vedno pristna solidarnost in tovarištvu.

Cvetočo dobo je sitarjevški rudnik dosegel v času Avstro-ogrske monarhije, ko so poleg svinca, ki je bil osnovni produkt, pridobivali še živo srebro in barit.

Leta 1880 so v Litiji zgradili topilnico in žičnico v dolžini 364 m, ki je bila iz Avgustovega rova speljana preko Save. Iz prvih kilogramov pridobljenega srebra so v dunajski glavni kovnici izdelali spominske »litijske tolarje«.

V najboljših časih pred prvo svetovno vojno je bil Sitarjevec najpomembnejši rudnik svinca in cinka v habsburški monarhiji. Med prvo svetovno vojno je rudarjenje močno opešalo in v topilnico so vozili koncentrate od drugod. Kmalu zatem se je vnel spor, danes bi ga imenovali »ekološki spor«, zaradi pomora čebel, ki je bil posledica izpusta strupenih plinov. Zato so topilnico opustili. Sčasoma se je dejavnost zaradi posodobitve in uvedbe gravitacijske separacije s flotacijo opomogla in proizvodnja je zopet narasla.

Tudi druga svetovna vojna ni prizanesla rudniku, saj je zgorel dragocen jamomerski arhiv.

Menjalo se je več lastnikov in upravljavcev rudnika, vzpostavilo pa se je sodelovanje z mežiškim rudnikom, ki je kasneje pomembno vplival na litijsko rudarjenje.

Zaradi premajhnega vlaganja v raziskave, nizke kakovosti rude, nerentabilnega odkopavanja in tehničnih težav povezanih predvsem z vdori vode, so dela v jami ustavili. Nenazadnje so zaradi težkih pogojev dela rudarji pogosto obolevali za hudim pljučnim obolenjem – silikozo.

Rudnik je uradno prenehal z delovanjem 28. aprila 1966.

Hrib Sitarjevec je prepreden s kilometri rogov. Rudna telesa so razpršena, najbogatejša ruda pa je vezna na več kot 40 strmih rudnih žil. Pojavlja se v monomineralnih žilah, največkrat pa nastopata dva ali trije minerali skupaj. Žile barita so bile debele do 60 cm, galenitne in sfaleritne pa do 10 cm.

Orudjenje je nastalo ob koncu karbonske dobe.

Iz vročih raztopin se je iz globine navzgor najprej izločal rdečerjav cinkov sulfid ali sfalerit, kasneje bakrovo-železov sulfid ali halkopirit, nato svinčev sulfid ali strokovno imenovan galenit,

ob njem pa še nekaj srebra. Za gospodarstvo sta bila pomembna še rdeča živosrebrna ruda - cinabarit in barit ali težec.

Med vsemi slovenskimi rudišči ima Sitarjevec posebno mesto, saj izstopa po pestri mineralni sestavi. Doslej je bilo prepoznano več kot 60 mineralov. Samorodno se pojavljajo kar tri prvine: baker, svinec in živo srebro; črvičasto obliko samorodnega svinca pa uvrščamo med svetovne mineraloške posebnosti. Med minerali velja omeniti še cerusit, malahit in wulfenit.

Od zaprtja rudnika je minilo pol stoletja in še eno leto.

Čas je naredil svoje in sledi rudarjenja se počasi izgubljajo. Prostor nekdanje topilnice je danes pozidan in o njem ni več sledu. Dobro se ga spominjam iz otroštva. Imenovali smo ga »šmelc«

(ta beseda izhaja iz nemščine – *schmelzen* – topiti) in v tedanjem vsesplošnem nepoznavanju strupenosti, je bil priljubljeno otroško igrišče.

Doslej je bilo vloženo veliko naporov v oživitvev rudnika in zaščito rudarskih del, tudi iz povsem varnostnih razlogov.

Jamsko okolje z zarušenimi rovi in dotrajanimi podporniki še vedno predstavlja veliko nevarnost za nepovabljeni obiskovalce. Dolgotrajen proces obujanja rudnika poteka pod vodstvom Občine Litija ob stalni spodbudi Društva za razvoj in varovanje Sitarjevca. V zadnjem obdobju je pri tem sodelovalo več institucij. Naj naštejemo nekatere: Ministrstvo za okolje in prostor, Zavod za varstvo narave, Naravoslovnotehniška fakulteta, Prirodoslovni muzej Slovenije, Zavod za gradbeništvo, Center za razvoj Litija. Pri tem želim omeniti še trajno prisotnost Geološkega zavoda Slovenije z izvajanjem niza geoloških raziskav, vključno z okoljsko naravnanimi, pretežno geokemijskimi raziskavami posledic rudarjenj Del trenutne pozornosti je usmerjen v proučevanje limonitno-manganovih kapniških struktur, ki so enkratne v širšem evropskem prostoru.

Današnje odprtje Izvoznega rova se zdi kot novo rojstvo in je pomemben mejnik v življenju rudnika.

Rudnik Sitarjevec ni več samo spomin na minule čase. Je darilo Narave.

Ohranjamo ga kot dragoceno naravno vrednoto državnega pomena in zanimivo tehnično dediščino.

V prenovljeni obliki služi turistično-izobraževalnemu namenu in predstavlja izziv za razvoj inovativnih raziskovalnih postopkov.

Poglobljeno zavedanje o naravni vrednoti obogateno z rudarsko dediščino prebivalcem omogoča aktivno sodelovanje v razvoju trajnostnega turizma.

Naj vas na prve korake v rudnik pospremim s stanovskim pozdravom SREČNO !